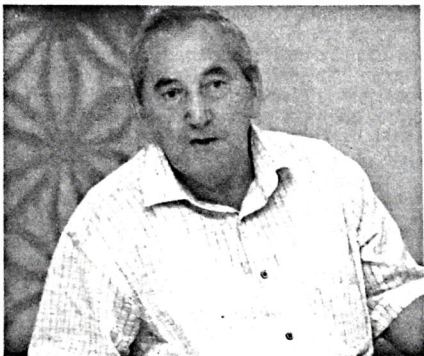

AH... BU LİRİK RİCƏTLƏR...

Əli Rza Xələflinin yeni poeması haqqında düşüncələr

Əkbər ƏLİOĞLU,

ədəbi tənqidçi,

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

«Ölməyən sevginin dastanı»... Artıq region çərçirələrini aşaraq ölkə daxilində tanınan, həm də sevilən istedadlı şair Əli Rza Xələfli son epik-lirik poemasına belə bir ad verib. XXI əsrin ilk rübü və sevgi dastanı... Bu ad bizə ilk öncə klassiklərimizin yaratdığı məhəbbət dastanlarını, eləcə də xalq dastanlarını xatırladı. Paradoksal hissələr yaşandı. Mənəviyyatın korroziyaya gəlişdiyi bir zamanda ölməyən sevgi duyğularından söz açmaq ilk öncə hər kəsə qərribə görünə bilər. Maraqlı əsərin oxusunu zərurət kimi öncələdi. Və onu oxuduq. Aydın oldu ki, poemada təsvir olunan bu dastanın baş vermə məkanı Bakı şəhəridir. Zaman isə bizim bu günlərdən 40-45 il öncəyə aiddir. İlk ədəb olduqca təəccüblü, inanılmaz görünən, bilirsiniz nə oldu?..

Qarabağ savaşının ağırının, qaysaqlarının yaşatdığı zədələr bərpə olunmadığı bir zaman kəsiyində universitet tələbələri Azərbaycanlı İqlarla erməni Nananın qarşılıqlı sevgisi müəllif qələmində ölməzləşdirilərək dastanlaşdırılıb. Bəli, hadisələr həqiqətən ötən əsrin 80-ci illərinə aiddir. O illər ki, sovet məkanında - Azərbaycanda yenidənqurma - yenidənqurma əfəsinəydiniz. Sovet xalqları «dinc» - xoşbəxt həyatlarını yaşayırdı. Qarabağ problemi anlayışı yox idi. Amma müəllif əsər boyu zaman sədlərinə müdaxilə edərək yeri gəldikcə rus imperiyasının alçaq siyasətinə, Qarabağ olaylarının şiddətli çağlarına, həmçinin II Vətən savaşından sonra Qarabağın «Mədain xəbərlərinə» bənzər görkəminə ekskursiyalar edərək bu dastanın ölməzliyinə az qala niyyətinin zərərini olaraq şübhə toxumu da səpməli olur. Lakin mətnin alt qatına endikcə görürük ki, müəllif bəşəriyyəti sarsıdan siyasət fahişliklərindən, dağıdıcı müharibələr taunundan insanlığı ilk mifik başlanğıcından rəşələndirən qarşılıqlı sevgi, məhəbbət xilas edə bilər və etməlidir - missiyasını özünə qay seçmişdir.

Tarixi olaylara müraciət etsək bütün xalqların, millətlərin, dövlətlərin taleyində bu sevginin həm qələbəsinə, həm də məğlubiyyətini görə bilərik. Ə.R.Xələfli «Ölməyən sevginin dastanı»nda qələbəni, məğlubiyyəti dilemmasının yorğunluğunu oxucuların öhdəsinə buraxıb. Və təbii ki, o özü əsər boyu bu sevginin ölməzliyi tərəfində duraraq ürkə ağırlarıyla ona əbədiyyət sərgilərindən ibarət çəlgəng hörüb. Və etiraf edim ki, mənə buna inanırıqla bəli, - opponentlik etsəm belə.

Ə.Xələfli buna nəyin hesabına nail olub? Bax, əsas məsələ bundadır. Məzmunu müraciət edək. Məlum olur ki, qəhrəmanların sevgi taleyini müəllifə əziz dostu, professor İsaخان İsaخانlı danışır, dastanlığı möhürünü isə Əli Rza vurur. Müsəmirədə iki gənci tanış edirlər. İlk baxışdan

ürəkler od alır. Görüşlər, yaşantılar İqları Nana ilə yönləndirir. Nananın valideynlərindən (atasından) rədd cavabı alan İqların sarsıntılı günləri, yəni qəlbini ağrıları tükənmək bilmir. Nananın rəfiqəsi Gülyanın məsləhəti ilə İqlar onun anasıyla görüşür. Ana ona Nananı qaçırmadığı məsləhət görür. O isə bunu mənliliyinə sığdırma bilmir. Yəni də həsrət dolu iztirablı günlər, ayrılıq dəmləri; Nana Leninqradda, İqlar kənddə. Məktublaşmalar. Yəni də sükut... nəhayət, Nananın erməni oğlana nişanlanması. İqların Nana ilə gəlişi, Nananın acı etirafı. Göz yaşları... Sevgini din elan edən gənc-ləri elə din də ayrı salır. «Krunk» üzüv olan ata Sergey də bir tərəfdən türklərə nifrət sindromu ilə zəhərlənib. Bakıda yenidən Gülya ilə qarşılaşmadan məlum olur ki, Nana dörd aydan sonra nişanını geri qaytarıb. İqlar Volqa boyu ərazilərdə yaşamaq olmur. Ulyanovskda özünə yeni dostlar qazanır. Sevgi xatirələri onu Bakıya geri dönməyə məcbur edir. Nana artıq xalasıgildə yaşayır, o, evdən qovulub, daha doğrusu evdən gedib. İqlar onlara qonaq gəlir. Ağrıli sükut və göz yaşları içəri-sində Nana onu əbədi olaraq yola salır. Sonradan Artur Nananın məktubunu İqlara çatdırır. O, bütün təbəddülatlara (hətta arada özünü binadan atmaq istəyir, qarşıya Vüqarın həyat yoldaşı ona mane olur) son qoyaraq Nananın məktubunu cırıb atır və İqların gələcəyinə işıqlı sabahlar vəd edən üfqlərə inamla müəllif bu dastana son verir.

Yarım səhifəlik bu yığcam məzmun təxminən 130 səhifəlik bir mətndə gərçəkləşib. Əslində, onu 30-40 səhifəlik mətndə də ifadə etmək olardı. Belədən isə Əli Rza ipə-sapa yatmayan ruhuna, azadlıq təşəbbüsə zəncir vurmuş olacaqdı.

İsaخانlının söylədiyi bu əhvalata dastan xəlti biçməklə əslində o, böyük klassiklərin məhəbbət haqqındakı düşüncələrə axarına öz əsərinə, nəfəsini qoşmaq istəmiş, dil, din ayrılığı tanımayan məhəbbət əbədiyyətinə ölməzlik, ümumbəşəriyyət çəlgəni toxumuşdur. Və əsər boyu Fəhəd Şirinin, Əli Kərəmin, Bahadır və Sonanın nakam məhəbbətlərinə istinadlar etməklə yaratdığı dastanın ölməzliyini daha dayanıqlı etmişdir. Biz bu ölməzliyi o mənada qəbul edirik ki, Əli ilə Kərəmin sevgisinin tarix yazıdır və yaşadır. Zaman «uçurum dərələri» müəyyən kəsilmələrindən aradan qaldırır və qaldırır. İqlarla Nana bir-birlərinə qovuşa bilməslər də zamanın çarxı bu qovuşmalara rəvac verəcəkdir. Zamanın tarixi təcrübəsi bundan xəbər verir.

Əli Rza Xələfli yaradıcılığı boyu qırx qədər poemaya imza atıb, hamısında da müvəffəqiyyət qazanıb. Həm poetik forma orijinallığı, həm poetik düşüncənin kamilliyi, məzmun və mündəricə bütövlüyü, həm də təzə-təzə metaforik fikir axarlarının davamlılığı və mükəmməlliyi baxımından bizi həmişə adi düşüncələrin məhvindən ayırır qeyri-adi nəfəsə ruhuma od, yangı salıb. Onun poetik dünyasına bələd olanlar, az-çox bədii sənətkarlığında aşıfta olan bir şəxs kimi dəfələrlə biz də öz yazılarımızda bunları xüsusi bir halda vurğulamışıq. Qeyd etdiyimiz bu sənətkarlığın çoxkomponentli kriteriyalarının «Ölməyən sevginin dastanı»nda da xüsusi bir şəkildə gərçəkləşdiyinə şahidi oluruq.

Bədii struktur baxısından əsərin məzmunu ayrı-ayrı başlıqlar altında təqdim olunmaqla məntiqi bağlantılar onun kompozisiya bütövlüyünü təminləyir. Hətta mətndə klassik ənənələrin özünə yer alması, lirik-emosiional rəqətlərin bol-bol növbələşmələrinə baxmayaraq, oxucu fikrinin çərkərləyən səbəb olan öz monumentallığı təmin edə bilər. Bu rəqətlər zəncirvari bağlantılarla məcrasına sığmaz olmaqla təsir ərazilinin genişliyi və dərinliyinə xidmətə yönləndirilmişdir. O, öncədən aşığılin («Uca eşqin dağında») bədii-fəlsəfi və estetik dəyərləri barədə özünün bənzərsiz düşüncələrini oxucularla paylaşır və sanki bu mövzunun ayrınlığına tab gətirə bilməyəcəkmis kimi Allahı vəsf edərək ondan kömək diləyir. Bu diləklər sanki ilahi bir vüsət alaraq tükənmək bilmir. Və onlar bizə ulu Nizaminin Allahının mədhini, nəf və minacatlarını xatırladır. Əziyyətlə çəkirsən, bilmirsən bu diləklərin, köməklərin hansına üz tutasan, çünki onların hər birində görünən ecəz bir-birindən mükəmməldir.

Ürəyimdə ocaq çat, oda düşsün qoy canım, Sevgi ilə çağlasın damarımda al qanım.

Çək mənə qanadının altında nəfəs alım, Təbimlə sə təstüdə yamağa həvəs alım.

İstəyimə yetməsəm, mənə yandırar ahım, Birce onu bilərəm, sənə mənə pənahım.

Bir kağızdır, bir qələm, yolunu aç sözümün, Yangısı söze gəlsin ocağımın, közümdün.

Əsər boyu şair klassiklərimizin adlarına müraciətə özünü Allahla ilahi sevgisini dilə gətirərək müasir əşqlərin romantik məhəbbət duyğuları ilə sanki cəngə səsləyir və bu cəngədən qalıb çıxmaq isə o deməkdir ki, hədəf öz təyinatına çatıb; gənc-lərin sevgisi paradoksal görünəndə də, zamanın, ictimai həyatın fəvqünə yüksəlib, yəni bu sevgiyə, din seviyyəsinə ucaldıran məhəbbətə müasirləri-miz biganə qala bilməz, ən aşağısı nikbin sonluğa ruhlarının təəssüf meyvəsi ilə dəyər verəcəklər, necə ki, Əli ilə Kərəmin nakam talelərinə ürkə ağrısı ilə acıyblar.

Həyat göstərir ki, din, xurafat nə qədər ki, öz hegemon gücündədir uğursuz eşq dastanları yazılacaqdır. Dini fanatizm hətta Əli ilə Kərəmin qə-birləri üzərində bitən güllərin də qovuşmasına Çin səddi çəkir. Əsrlər ötməsinə baxmayaraq, Qara Keşişlər, bədnam «Krunk»un əsiri olan Sergey-lər ülvə məhəbbətin bəşəri gücünə, mahiyyətinə hələ də kölgə salmaqdadırlar.

Müəllif kədərli situasiyalı hadisələrin dinamik inkişafı və kulminasiya boyunca bu ölməz dastanı lirik rəcətlər bolluğu ilə müşayiət edir, hətta kənar haşiyələr də qoşmaqla onun bədii siqletinin artım-lığına və bunlarla da əsərin təsir gücünün çoxal-masına gücü çatdığı qədər cəhdlər göstərmiş və deyərdim ki, əti, canı, qanıyla ona can vermişdir. Bütün bunlar elə poetik bir siqletlə ifadə olunub ki, onların bolluğu oxucunu bezdirmir, onun hissiyyat, əql və idrak aləmini öz arxasınca çəkib aparır. Zənn edirəm ki, bədii zövqü püxtələşmə-miş, hissiyyatı aləmi dərinləşməmiş oxucu belə bir əsəri arada vərəqlər ötürməklə «mütaliə» edə-cək. Şairin Nananın adıyla bağlı ana dilimizdən gətir-di-yi səcmələr İqların söylədiyi şeirdə «Quran»ın surəsi» deyərək Nəraya bənzətmə verməsi elə şair-nə deyilməklə gərçəkləşib ki, həmin təsvirlər heyran olmağa mümkün deyil. Elə bu mümkün-süzlük də gənc-lərin əqlini, hissinə bir nöqtədə morkəzləşdirir.

Məhəbbəti çıxmışdı düşüncə dumanından, Unutmuşdu məkanı, çıxmışdı zamanından.

...Nana özü qəlbini yanan odda sanırdı, Elə İqlar özü də bu ocaqda yanırdı.

Məhz bundan sonra əşqlərin «Sevginin yangı-sında» qovrulun olayları fonunda şairin sevgi haq-qındakı poetik düşüncələri «sərhəd bilmir», «dil bilmir», «millət bilmir», peyğəmbər, din, iman ki-mi və zaman və məkanın boyüdür. Aşığıqlar bu olaylar demində min bir düşüncələr, xayallar alə-mindən keçməli olurlar, ziddiyyətli fikirləri özlə-rindən uzaqlaşdırmağa özlərində güc tapırlar. Hət-ta sevginin bal dadan ehtirashı anlarını fürsətdən qaçırmırlar.

(Davamı 9-cu səhifədə)

(Əvvəlki 8-ci səhifədə)

Bu iki gəncin sevgi qüdsiyyətinin aşır-daşan, təlatümlü çağlarında müəllif öz duyğularını cilovlaya bilmir, qəhrəmanlarla birgə odlanır, İsxanı qınayır və İlqarın qəlbə yangısına Nigariyə təxmisilə sözünü də qana boyayır, Füzuli əzabkeşliyinin klassik bir nümunəsini yaradır.

Silməyə yanağını əllərim güləb istər,
Çat verən dodaqlarım yangıma sirab istər.
Can gedirsə, bədəni qoymağa turab istər,
«Mən aşiqi-sevdayam, könlüm nə şərab istər,
Nə zümzüməyi-mütrüb, nə cəngi-rübab istər».

Dolanmaqdır başına, ey can, vərmişim hər dəm,
Olduğunda od üstə, közdür dəmkəşim hər dəm,
Aşıqındır sinəmdə yanan günəşim hər dəm,
«ləbtəşneyi-sevdayam, sönməz atəşim hər dəm,
Dəryalı içərsəm gör, canım yenə ab istər».

Könlümdür səhra boyu gedər, gedənəm büryan,
Oğrun-oğrun arxana baxar, güdenim büryan,
Qoymaz sağala bir, qaysaq didənəm büryan.
«Dağı-dil ilə hər an olmuş bədənim büryan,
Məndən dilesin hər kim, zövqəna kabab istər».
Sevenlərin ruhu ilə təxmisin ruhu milsiz vəh-dət yaradıb. Ə.R.Xələflin ricətlərinin, haşiyələrinin

Ya da türk oğlunun tut əlindən çıx evdən,
Bil ki, atan deyilmə, sən gözüñü yığ evdən.
Sevgisində «sarayı dağılmış», «qalası yarılmış»
İlqara müəllif təskinliyi həyat gerçəkliklərinin
dialektik nəticəsi kimi belə bir deyimlə sonuc-la-nır:

Hansımızın sevgisi tikanlardan keçməyib,
Dünyada varmı bir kəs, acı şərbət içməyib?

Yaxın, uzaq yollarda nələr çəkib başımız,
Yolumuzu kəsənə ağır olub daşımız.
Lakin sevdə yükü, oxundan çıxmış iztirablı dü-
şüncələr şair qəlbində İlqarı tərək etmir və beləcə
likir ricətlər yenidən onun həli-pərişanlığının tər-
cüməsinə çevrilir:

Qəlbimin tellərində yanır «Yanıq Kərəmi»,
Yanan eşqə hay verən dağmı, daşmı, dərəmi?

Dolaşır küçələri başsız küləklər ilə,
Yannmı ümid içindən gülün düləklər ilə.
«Sən mənim özümdəsən, varlığımın danma-
ram» - deyən İlqar Nanaya yazdığı məktublarında
eşqində dönməzliyinə lətif, ətirli sətirlər səpir.
Gəl sən ilə bir uçaq yer üstü, səma boyu,
Göy üzündə çalınsın bu eşqin vüsəl toyu.

Qəlbimizdə gül açsın Kərəmin kamsız ahı,
Əslidən ötüb keçsin düymələrin günahı.

sözləri daha çox yer alıb. Bunlar təbii ki, onun
söz mülkünün cazibə qüvvəsinin tükənməzliyindən
irəli gəlir. Əminlik ki, poemada şairin hər
mısrası oxucunu «məni oxu» tələbatı qarşısında
qoyacaqdır.

Poemanın VII bölümü «Son notlar, son duyğular»dan ibarətdir. Bu duyğular aləmində şairin xəyalı Xələflini dolaşır, Dirili Qurbaniden Abdulla Qurbaniyə körpü ünvanlayır, dostu İsxanı yenidən gözləri arayır. Nişanını geri qaytaran Nananın ayrılığından sonra İlqarın uzaq Ulyanovskdəki yeni həyatının təsviri, geri - Bakıya dönüşü, metroda Gülyə ilə qarşılaşması, aldığı xəbər nəticəsində onun Nananın xalasıgilə gedışı, aşıqların görüşü və son ayrılıqları, Arturun Nanadan məktub götməsi, nəhayət, məktubun cırılb atılması epizodları sıralanır. Təbii ki, bu bölmənin canlı nəfəsi, bər-bəzəyi son situasiyalara şairin lirik ricətləridir, bədii düşüncənin, bu acı macəranın yekun akkordlarıdır.

İki təmiz üroyin sevgisi şəhid oldu,
Nəçə nahaq qanlara tarix də şahid oldu.

Düz on beş il qalırdı ötən əsrin sonuna,
Zaman da bürünəcək qan-qırmızı donuna.

Beləcə bu sevginin yolu belə bağlandı,
İki sevən aşıqın qəlbə belə dağıldı.

AH... BU LİRİK RICƏTLƏR...

Əli Rza Xələflinin yeni poeması haqqında düşüncələr

tükənməzliyindəki sirr bax bundadır. Elə buna görə də onlar poemanın gül-çiçəklə, qızıl-gümüşlə cilalanmış, ətirlənmiş bürax-düzəkləridir. Bun-larsız əsər cisim təsiri buraxmış olardı. Əli Rza isə bu cismə can vermişdir.

Poemanın «Xarabalıqlar üstə nəgmə» bölmə-sində sevenlərin imtahan qayğıları fonunda yenə də onların sevgi yaşantılarının şahidi oluruq, intizara son qoymaq üçün Xuramanın (İlqarın bibisi qızıdır) elçilik məsələsini göyertmə də yenə də Qarabağ ağrıları zaman uyuşmazlığı zəminində müəllifi narahət edir, Cəbrayılı ziyarət edərək «xarabalıqlar üzərindən keçmiş boylanır» və bu fonda daxilə dünyasıyla kəşimşəy meydan açır:

Əziz dostum İsxan, tarixin bu üzünü,
İlqar özü görsəydi, yeməzdimi sözünü?

Yenə də sevərdimi o gözəl Nanasını,
Özün cənnət ətirli dağların nanəsini.
Gənclər isə yenə təhsil və sevgi qayğılarında gönlərini bir-bir ötürürlər. Sevgi yaşantıları im-tahan hazırlıqlarına mane olur; İlqar xahişlə Nana-nın əvəzinə Ferrux müəllimin imtahanından «əla» alaraq onu sevindirir. Şair isə öncədən qeyd etdi-yimiz kimi, mətnaltı niyyətinə burada birbaşa, tam müstəqim mənada bəyan edir:

Sevgiyə tapınsaydı yer üzündə insanlar,
Olmazdı bu dünyada qan içən, qan qusanlar.

Poemada lirik ricətlər serialları arasında xüsusi halda diqqəti «Odlu suyun arasında» bölümünün başlanğıc hissəsi cəlb edir. Buradakı Nananı adı, ekvivalent kimi təyinlənən «Nanə» qoşması de-yərdim ki, şairin məşhur «Bənövşə» şeirinin ya-ratdığı təsir gücündədir. Elə bu nanə təşbehi fo-nunda Xələflin yenidən Nananı anır və yenə də qanları, qadaları xatırlayaraq İsxana müraciətlə deyir:

Taleyin qismətidir haylara qonşu olmaq,
Pis qonşunun əlindən sağalmaz yara almaq.

Yenə ümid edirik, insanlıq ölməyəcək,
Yenə ümid edirik iblislik gülməyəcək

Ona görə yazmıyıq yaddaş itsin, pozulsun,
Yazırıq ki, həqiqət doğru, düzgün yozulsun.
Əsərdə isə, həqiqət öz hökmünü atanın dili ilə ədalətli olmasa da belə verir. Bu hökm elə başlanğı-cında antiinsanidir, hümanizmdən çox uzaqdır:

Sergeyin qətiyyətli hökmü səsləndi birdən,
Ya bizi seç, uzaq ol gələn qəza-qərdən.

Nəhayət, Gülyə Nananın anasından xəbər gəti-rir. İlqar Svetlana xanım ilə görüşür və ondan «götür qac» təklifini eşidir. Lakin o, «qəlbimdə məhəbbətə talana yazılsa» belə «bu yolu seçmə-rəm» qərarını verir.

Bu yaşantılar, hissiyatlar aləmi şairin bu bölü-mün sonunda Zəlimxanı təxmis etməsində tərəf-lərin bir-birinə meydan oxuyaraq «bir təndəyik» bərabərliyindən xəbər vermiş kimi reallaşır:

Nağıl-nağıl almaların göy üzündən üçü gəldi,
Xələfliyə pay əvəzi bir iynənin ucu gəldi.
Mənə qalan söz yüküdü, duyğuların köçü gəldi,
«Zəlimxanın qollarına yeddi nərin gücü gəldi
Koroglunun meydanını sanki Xan Eyvaz bəzədi».

...Qarşıda isə «Böhran... intihara cəhd» gözlən-tirli bir zərurət kimi narahatçılığımızın Olim-p zirvəsində qəhrəmanlarımızın tale yazısı kimi boy göstərir. Böhranlı dəmlər İlqarı intihara sürüklə-yir. Məhəccərdən özünü atmaq məqamında Nər-minənin xilaskar əli onu səhv yoldan saxlayır. Və «Beləcə xilas oldu İlqarın da taleyi, Əsmədi taleyindən bəxtin açi küleyi» - kulminasiyasının zirvəsində şair təlatümləri sözsə çevrilməsin, bəs neyləsin?!

Gəldi Əli Rza dən bir təxmis üzə güldü,
Bülbülü ağlasa da, qonçəsi sözsə güldü.

Nə ola gül üzünü göstərəsən, bir görəm,
Açıla qas-qabağın, sözündən sevgi dərəm.
Demədim həsrətimdən qəm tikəm, kədər hərəm,
Mənim könül bağına yol salmadın bir kərəm,
Dərd özü qonçə-qonçə açıldı gül-gül oldu.

O aşıq aşıq deyil, sevgisindən usandı,
Məcnunluğun yolunu aşıq sanmaz asandı.
Çən gəlsə dağ üstünə, zirvələri basandı,
Tuş gəldi bədnəzərə, qədəhim qəfil sındı,
Qəlbimin qanı axdı, töküldü, qıl-gül oldu.

Əli Rza öz eşqində bir sarsılmaz qaladı,
Aşıqların qisməti - savaş adı, qal adı;
Əsitmədi mənə həç, ha desəm də belədi,
Xələfli sevgisini sözdə oda qaladı,
Düşdü dilə, ağıza, özü də dil-dil oldu.

Bu deyimlər təkə nakam sevdə yolçusu İlqar-la Nananın ölməyən sevgisinə matəm odası deyil, ümumən, tarix boyu bəxtikəm aşıqların iqbal ni-gunluquna bir mərsiyə gücündə, təsirindədir. Poetik düşüncənin miqyas bilməzliyindəndir ki, Əli Rza haqqında yazdığım mətnlərdə onun öz

Zaman öz axarı ilə davam edir. Bu yöndə də tarixi düşüncələr beyində durulmağa başlayır. - İlqar yenidən «tikilməyə, qurulmağa» üz tutur. Onun özündə «dan üzünə açılan səhərlər hayla-nır» və onda əminlik yaranır ki, elə bu dan üzün-də də qəhəri bitəcək. Poemanın Son səs (epiloq) hissəsi də ayrıca bir əsər kimi diqqəti cəlb edir. Əvvəlki bölmələrdəki ənənələri müəllif burada da qoruyur. Son səs (Epiloqun) əvvəlində «Mən kiməm» divanısını təqdim edir. Bu divanının məziyyətləri haqqında ayrıca danışaram. Hələlik onu deyim ki, Son səs (epiloq) bir çox mətləblərə ay-dınlıq gətirir.

İlqar iradəsinə güvənərək tam bərpa olunur, sarsıntılardan sovuşur. Mənavi sağlğa, duruluğa güvənən ailə sahibi olur. Onun ailə prinsipləri ha-lallığa əsaslanır. Məlumdur ki, Qarabağda baş ve-rən hadisələr Azərbaycan üçün çox böyük faciə-lərin yaşanması ilə başa çatdı. Yeri gəlmişkən, qeyd edim ki, erməni Sergey Rodionovun güvən-diyi erməniçilik ideologiyası öz xalqına belə gə-tirdi. İnsanlar nə qədər məhrumiyyətlərə düşər ol-dular. Şübhəsiz, Nana da bu məhrumiyyətləri ya-sayanlardan biri kimi erməni xəstəliyinin qurban-larındanır. İndi həyat Azərbaycanda öz axarına düşüb. Çox güman ki, Əli Rza Xələflinin bu əsə-ri də Son səsdəki (epiloqdakı) ibarətli məqamlarla da yadda qalacaq.

Mən əsrin ayrı-ayrı parçalarının bədii məzi-yətləri haqqında yazı boyu kifayət qədər danış-mağı özümə borc bildim. Məndə xüsusi maraq doğuran daha bir lirik parça... «Mən kiməm» di-vanısı... Bəli, mən bu divanından bir qədər geniş bəhs etmək istəyirəm. Şairin özünün Son səsdəki divanısından - «Mən kiməm»-dən danışmaq istəyi-rəm. Bədii sənətkarlıq baxımından poemaya bütün ruhunu qatması nöqtəyi-nəzərindən «Mən ki-məm» əsərdə öz məkanını düz tapıb. Klassik poeziyamızdan məlumdur ki, böyük şairlərimizin ya-ratdığı epik poemalarda özlərinin yaradıcılıq qü-rətindən söz açıblar, ədəbiyyat aləminə meydan oxuyublar. Və bu yolla da yaratdıqları əsəri mü-kəmməllikə inşa etməkdə bu meydan oxumadan özlərinə, qələmlərinə təpər gətiriblər ki, uğursuz-luğa düşər olmasınlar. Bu təpərə inam, istedad və Tanrı kəməyi onlara həmişə zəfər qazandırıb. Xə-ləflidə də belədir.

(Davamı 16-cı səhifədə)

AH..., BU LİRİK RİCƏTLƏR...

Əli Rza Xələflinin yeni poeması haqqında düşüncələr

(Əvvəli 9-cu səhifədə)

Ötək «Mən kiməm»ə. Şeirin bütün bəndləri mükəmməl düşüncə axarlarından ibarətdir. Və üstəgəl onların əsasən bənzərsiz, orijinal ifadələrlə gerçəkləşməsi, metaforik təbiəti etibarilə klassik bir uralda görünməsi şairin ən nümunəvi, şedevr şeirləri içərisində boy göstərənliyini təsdiqləyə bilər. Şeirən ən başlıca özəlliyi isə «Mən kiməm»in hər bəndə, misralarda ifadə olunan poetik hökmlərə məntiqi paralelliklə cavab kimi qanuni yerini tapmasından ibarətdir. Bax, bu fakt poetik məzmun və forma baxımından ustadanə poetik bir kəşfdir. Buyurun, poeziyamızın klassik nümunələrini yada salın və müqayisə edin. Əminəm ki, tənəşmə düsturunun şahidi olacaqsınız. Şair burada şairlik rütbəsinin məkan coğrafiyasını dəqiqliklə cızır. Vaxtilə siyasi konyuktura baxımından «Mən kommunistəm» şeirində Süleyman Rüstəm öz kimliyini bəyan etmişdir. Həmin kommunist kimlik bir şeir kimi anılır? Xələflinin kimliyi isə daim yaşayacağına zəmanət verir. Və biz də bu zəmanətə imzamızla haqq qazandırırıq. Nümunədə işlənmiş «dan üzü» isə zaman-zaman müasir görünmə aktına ən gözəl poetik cavabdır:

Halalım var, haramlıqda - gözümlə olmaz dünyada,
Mən bilirmənə yazmışam - sözüm solmaz dünyada,
Zənn etmə ki, mən gedərəm, izim qalmaz dünyada.
Hər açılan dan üzündə - gündoğarda mən kiməm?

Mən Qurbani xələfiyəm, Xələflidə küləyəm,
Qarabağdan Qaradağa Təbriz yollu diləyəm;
Xudafərin körpüsündə durna salmış lələyəm
Ruhum inlər Araz boyu - Şəhriyada mən kiməm?

Böyük Füzulinin: «Mən kiməm - bir bükəsü-bicarəvü bixaniman, Taleyim aşfıta, iqbalım nigun, bəxtim yaman.» - deyimini nəinki öz dövrünün, eləcə də bütün zamanların kimliyinin acı etirafıdır, Əli Rzanın kimliyi isə polifonik - həm acılı, həm də şirinli, təntənəli təsdiqdir. Son səsdəki (epiloqda) «Dirilmə... Kimliyə qayıdış» başlığı - fikri, əslində, kimliyə çağırış məramı ilə bəirlənir. Dirilmə isə tam məcazilik mənasında gerçəkliyi ifadə edir. Əli Rzanın qələmi parlaq görünən işləklilik, dirilik misalındadır. Bu qələm həmişə sərvaxtdır. Bunun nəticəsidir ki, təpər vəzifəli bu şeir poemanın bütün ruhundan boylanır, onun bədii şiqətinin bədii estetik gücünü əsər boyu müşaiyəət edir, «kiməm» domokl qıncı kimi şairin qələmindən asılaraq yanılmalardan hifz edir.

Deyilib, yenə təkrar edirik: Müasir Azərbaycan şeirində klassik poetik formalara - qəsidə, məsnəvi, təxmisi - müraciət, yeni nəfəs, yeni səs gətirmək, tam qətiyyətlə bildiririk ki, möhüz Əli Rza Xələfliyə məxsusdur. Bu səs, bu nəfəs klassizmlə müasir dil, fikir aktlarının mənəvi birliyi, vəhdə-

ti məzmunu və formasındadır. Əli Rzanın epizmində diqqət çəkən bir vəhdət də mətnlərlə poetik formaların növbələşməsindən ibarətdir. Bu fikir də deyilib, bilirmən, özüm demişəm, yoxsa başqaları. Xələflinin fərdi üslubunu şərtləndirən amillərdən biri də möhüz qeyd etdiyim bu iki cəhətdir. Öz şeirini təxmisi etmək isə tamamilə Əli Rzaya məxsus olub, ədəbiyyatımızda yeni bir hadisədir. Digər poemalarının olduğu kimi, bu cəhətlər də «Ölməyən sevginin dastanı»nda yüksək poetik bir vüsət və sənətkarlıqla öz əksini tapıb. Bu cəhətdən poemaya Ön səs (proloq) və Son səs (epiloq) kimi daxil edilmiş təxmislər əsərə ən yüksək səviyyədə açılış və bağlanış veribdir. Onlardan biri Nizamiyə olunmuş təxmisdür, digəri isə müəllifin Son səsini (epiloqun) əvvəlində klassik şeirin divanı janrında qələmə alınmış poetik əsəridir. (Son səsdəki (epiloqda) Nizamiyə təxmisi bizi düşündürür. Əlbəttə, Nizamini təxmisi etmək məsuliyyətinin nə demək olduğunu yaxşı başa düşürük. Əminəm ki, Əli Rza bu məsuliyyəti tam ciddiyyəti ilə yaşayıb.

İnsanlığa payı olmaz, hər kim ki, oldu ürəksiz,
Ürəksiz olan kimsəni görərsən gözər diləksiz,
Ürəksizlik, diləksizlik edər hər kəsi görəksiz,
"Canı can verib alsaydın bərdin qədrini şəksiz,
Bilərmə oğru mal qədrin, ələ yaxşı-yaman keçsin."

İnsanlığın cıdırında yeri olan alar adlıq,
Doğmaliqla bir araya sığışarmı olsa yadlıq,
Könül evi tikilməzdi, olmasaydı bir bünnyadlıq;
"Nə qəmlərdən qəm əksilməz, nə bir nəqşan tapar şadlıq,
Günün istər qara keçsin, ya istər şadımın keçsin."

Xələflini qəm evində görsən ona xoş gün dilə,
Qapısını bağlamaz heç, eşqin dərdi hər gün gələ,
Qoyma məni sükut ilə, sən Tanrıdan bir ün dile;
"Nizami, varsa eşqin coş nəvayi-ərgəzun ilə,
Əlində saqinin gəlsin şərəbi-ərgəvan keçsin"
Onun cəsarətinə işe heyranam. Zəhmət və istedad, dərin ədəbi bilgi öz səmərəli bəhrəsini verib.

Poema beləcə nikbin sonluqla tamamlanır. Ölməyən sevgilər isə zaman-zaman doğulacaq, zəhniyyətdə, qan yaddaşında, xatirələrdə yaşamaq haqqı qazanacaq: Leyli-Məcnun kimi, Fərhəd-Şirin kimi, Yusif-Züleyxa kimi, Əsli-Kərəm, Bahadır-Sona və Senan-Xumar kimi.

Əli Rza Xələflinin bədii sənətkarlığının gücü, qüdrəti sayəsində «Ölməyən sevginin dastanı» özünün uzun ömürlü yaşama haqqına qovuşacağına, sələflərinin haqq-sayına bərabərləşəcəyinə inam verir. Bu əsəri şairin növbəti yaradıcılıq uğuru kimi qiymətləndiririk.